

ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ, СТРУКТУРИ ТА ОЗНАК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема підготовки вчителя в нашій державі набуває все більшого значення. Це зумовлено глибокими соціально-політичними, духовними й економічними зрушеннями, які особливо гостро охопили сферу освіти та професійних відносин. Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти, Цільова комплексна програма «Вчитель» поставили перед вищими педагогічними закладами освіти серйозні вимоги щодо професійної підготовки сучасного вчителя. Адже саме вчитель виступає ключовою фігурою в процесі формування та відтворення інтелектуального та духовного потенціалу нації. При цьому особливу увагу потрібно звернути на вчителів початкової школи, які, працюючи з дітьми молодшого шкільного віку, розпочинають цей процес.

Вимоги щодо підготовки освічених, творчих, самостійно мислячих, конкурентоспроможних фахівців не можуть бути успішно виконані без модернізації фахової підготовки майбутніх учителів, у якій формування професійно-педагогічної спрямованості виступає одним із напрямків якісної підготовки. В зв'язку з цим проблема професійно-педагогічної спрямованості, її структура та особливості формування у майбутніх учителів початкової школи є досить актуальною і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Для розкриття особливостей професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів необхідно виходити із сутності спрямованості взагалі і професійної спрямованості, яка є важливим структурним компонентом спрямованості особистості, зокрема. У розробку цієї проблеми зробили внесок Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, В.В.Давидов, А.Г.Ковальов, Н.В.Кузьміна, О.М.Леонт'єв, Б.Ф.Ломов, В.С.Мерлін, В.Н.Мясищев, А.В.Петровський, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн, П.М.Якобсон і інші. У зарубіжній психології цією проблемою займались Ф.Герцберг, Д.Гілфорд, К.Левін, А.Маслоу, Г.Мюррей, Т.Томашевський, К.Янг та інші.

Спрямованість є основним структурним елементом особистості, який включає в себе потреби, інтереси, ідеали, переконання та світогляд. Існує багато визначень цієї властивості. М.Д.Левітов визначає спрямованість як «вибіркове ставлення людини до дійсності, яке своєрідно переживається і впливає на її життя і діяльність»; С.Л.Рубінштейн говорить про спрямованість як про «динамічні тенденції, які слугують джерелом багатогранної і різнобічної діяльності»; О.М.Леонт'єв вважає, що спрямованість – це «сміслоутворюючий мотив»; Н.В.Кузьміна, В.С.Мерлін говорять про такі психічні властивості, які «визначають загальний напрям діяльності людини у різних конкретних обставинах життя»; Л.І.Божович, М.С.Неймарк визначають спрямованість як «ієрархічну структуру домінуючих мотивів»; А.Г.Ковальов, В.М.Мясищев, В.О.Сластьонін – як «вибіркову активність особистості у її ставленні до дійсності»; К.К.Платонов

стверджує, що це активна діяльність, що орієнтована «на досягнення відносно складних та віддалених життєво важливих цілей».

На наш погляд, суть усіх визначень найбільш вдало виражена в понятті, що наводить В.Я.Яблонко. Спрямованість – це складна психічна властивість особистості, котра включає систему спонукань, що визначає активність людини і вибірковість її відносин з навколишньою дійсністю [10]. Спрямованість особистості проявляється у різноманітних сферах людської діяльності. Від спрямованості особистості залежать мотиви вчинків та цілі діяльності і поведінки, яку саме діяльність і в якій галузі людина обере для себе в подальшому житті. Саме коли говорять про спрямованість особистості при виконанні певної діяльності і застосовується поняття «професійна спрямованість». В дослідженнях з педагогіки та психології по відношенню до професійної спрямованості вчителів застосовується термін «професійно-педагогічна спрямованість». Наведені вище визначення, на нашу думку, характеризують не тільки спрямованість особистості в цілому, а і професійну спрямованість.

Формування цілей статті. Мета даної статті полягає в розкритті сутності, структури, критеріїв та ознак професійно-педагогічної спрямованості в професійній підготовці майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна професійна діяльність має свої характерні риси, свою специфіку, від яких залежать і певні особливості професійної спрямованості. Наприклад, Б.Ф.Ломов визначає професійну спрямованість як інтегральну властивість особистості, яка характеризує ставлення людини до вибраної професії, що впливає на підготовку і успішність професійної діяльності. На думку Е.Ф.Зеєра, ядром спрямованості є потребово-мотиваційна сфера особистості, яка складає її професійну позицію. Незважаючи на різні підходи до тлумачення поняття «професійна спрямованість», дослідники сходяться на тому, що вона залежить від ієрархії мотиваційної сфери особистості [7].

Є.О.Клімовим [3] була розроблена схема характеристик професій. Відповідно до неї об'єктом педагогічної професії є людина, а предметом – діяльність щодо розвитку, виховання, навчання. Педагогічна спрямованість, яка є різновидом професійної спрямованості, відрізняється від інших її видів своїм змістом.

Професійно-педагогічну спрямованість досліджували в своїх роботах багато вчених: Н.В.Кузьміна, Т.А.Томілова, С.Х.Асадулліна, А.М.Ахмедзянова, Н.Ф.Гоноболін, Т.С.Деркач, В.О.Сластьонін, Г.М.Фахитова, А.І.Щербаков та інші.

Професійно-педагогічну спрямованість психологи визначають як «якість особистості, яка характеризується стійким інтересом до професії вчителя в єдності з суспільною і пізнавальною активністю, що виявляється у прагненні та готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки та функції», як «професійно значущу якість особистості вчителя, основним мотивом якої є спрямованість учителя на розвиток особистості учня і яка залежить від характеру провідного мотиву в структурі мотивації вчителя», як «систему особистісних якостей, які визначають стійке, усвідомлене, активно-дійове ставлення до педагогічної діяльності». Слід зазначити, що М.І.Дьяченко та Л.О.Кандилович вважають, що професійно-педагогічна спрямованість – це розуміння і внутрішнє прийняття мети

й завдань професійної діяльності, її інтересів, ідеалів, настанов, переконань, поглядів, що характеризуються «стійкістю (нестійкістю), домінуванням суспільних або вузькоособистісних мотивів, далекою або близькою перспективою» [1, с.274].

Проаналізувавши наукову літературу з даного питання, ми дійшли висновку, що професійно-педагогічна спрямованість – це система особистісних якостей, що характеризуються стійким інтересом, активним і усвідомленим ставленням до педагогічної професії, задоволенням від її результатів, готовністю виконувати свої професійні обов'язки та функції на належному рівні. В свою чергу система особистісних якостей залежить від характеру провідного мотиву в структурі мотивації майбутнього вчителя.

Відомо, що мотиваційна сфера визначає розвиток, становлення і функціонування всіх якостей особистості, в тому числі і професійних. Тому ми вважаємо, що майбутній спеціаліст зі сформованою професійно-педагогічною спрямованістю має характеризуватись наступними якостями: володінням знаннями та вміннями в галузі педагогічної діяльності; розвиненістю психічних властивостей і якостей необхідних для здійснення педагогічної діяльності; сформованістю у спеціаліста потреб, мотивів, відношення до життя, навколишнього середовища та професійної діяльності.

Виходячи з вимог, що пред'являються до підготовки майбутніх вчителів та поданих нами професійно-необхідних якостей, основним завданням вищого педагогічного закладу освіти є формування у студентів установки на неперервну освіту, розвиток пізнавальних потреб до рівня пізнавально-професійних. Для того, щоб вирішити проблему формування спеціаліста необхідно спочатку сформувати особистість студента. Вище ми вже звертали увагу на те, що спрямованість особистості за своєю сутністю багатогранна. Провідними змістовними сторонами спрямованості особистості, в тому числі і професійної є пізнавальна спрямованість, професійно-пізнавальні потреби та самоактуалізація.

Під пізнавальною спрямованістю ми розуміємо ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, її змісту, позитивне ставлення до навчальної діяльності, наявність пізнавальних нахилів та інтересів, наявність потреб і бажань дізнатись про сутність явищ, предметів, процесів, розуміння цілей та задач пізнавальної діяльності, пізнавальної цінності, наявність установок на пізнавальну діяльність.

Становлення спеціаліста у вищому навчальному закладі пов'язано з задоволенням професійно-пізнавальних потреб. Вони включають в себе пізнавальну потребу, потребу в самоосвіті, потребу творчого підходу до своєї пізнавальної діяльності, психологічне очікування задоволення пізнавальної потреби. Підготовка спеціаліста не може відповідати сучасним вимогам, якщо він оволодів лише знаннями та вміннями, але не розвинув потреби в творчій пізнавальній та професійній діяльності. Таким чином, умовою якісної підготовки спеціаліста є формування і розвиток професійно-пізнавальних потреб, збільшення їх питомої ваги в структурі мотивації, перетворення їх в провідний мотив, в межі особистості спеціаліста [8].

Самоактуалізація студента як майбутнього спеціаліста, його професійно-пізнавальних потреб відбувається на основі усвідомлення своєї ролі,

програмування своєї професійної підготовки, рефлексивного підходу до своєї навчальної діяльності.

Завдяки науковим дослідженням виділяють основні критерії професійно-педагогічної спрямованості, що надалі допоможе встановити рівень сформованості цієї інтегральної особистісної якості студента педагогічного вищого навчального закладу: суспільно значима ціль в житті; наявність ідеалу вчителя; життєві установки, що пов'язані з професією вчителя; інтерес до педагогічної діяльності; активна підготовка себе до педагогічної діяльності (самовиховання професійних якостей, необхідних педагогічних умінь та навичок); самостійність та активність у педагогічній діяльності, що виконується [8].

Важливим є питання про структуру професійно-педагогічної спрямованості. Н.В.Кузьміна в зміст цього поняття включає усвідомлення значимості педагогічної роботи, інтерес і схильність займатися нею, потребу в спілкуванні й роботі з дітьми [2]. П.А.Шавір виділяє у структурі професійної спрямованості п'ять груп мотивів: професійні інтереси й нахили (процесуальна мотивація діяльності, що виражає потребу у специфіці даної професії); відображення особливостей професії в суспільній свідомості (престиж, суспільна значимість); потреби особистості, що актуалізується у зв'язку із професією (саморозкриття, самоствердження, матеріальні потреби, особливості характеру і т.д.); особливості самосвідомості у взаємодії із професією (переконання у своїй придатності, покликанні, здібностях) і т.д.; зацікавленість у зовнішніх, об'єктивно несуттєвих атрибутах спеціальності; при цьому враховується «змістовність і глибина професійного інтересу з урахуванням його положення в системі мотивів професійної спрямованості» [9].

Здійснивши цілеспрямовану дослідно-пошукову роботу, ми виділили як структурні компоненти професійно-педагогічної спрямованості наступні групи мотивів, які, на наш погляд, достатньою мірою відображають сутність і зміст цього явища.

- Мотиви вибору професії вчителя. При виборі професії людина може керуватись різноманітними мотивами: суспільною та особистісною значимістю професії, задоволенням, яке приносить робота, престижем, отриманням матеріальних благ. Мотиви вибору професії пов'язані із задоволенням потреби в самоактуалізації, самовираженні, самореалізації. Всі вони реалізуються у трудовій діяльності. Вибір професії досить складний й інколи тривалий мотиваційний процес, адже від того, наскільки правильно буде прийнято це рішення, багато в чому залежить задоволеність людини своїм життям. Професію можна вибирати залежно від багатьох обставин, але найважливіше потрібно взяти до уваги те, наскільки діяльність, яка вибирається, відповідає нахилам і здібностям людини. При виборі професії бажано керуватись внутрішніми мотивами вибору, адже внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі людина працює з задоволенням, без зовнішнього тиску. Перевага внутрішніх мотивів та позитивна зовнішня мотивація найбільш ефективна з точки зору задоволеності працею і її продуктивності.

- Мотиви вступу до ВНЗ характеризують ставлення студентів до вибраної професійної діяльності. Серед мотивів вступу до педагогічного університету є бажання знаходитись серед студентської молоді, велике суспільне

значення педагогічної професії, широка сфера застосування професії, відповідність професії інтересам і нахилам, її творчі можливості тощо. При цьому потрібно зазначити, що певна кількість студентів, зовсім не мають мети отримувати педагогічну освіту та наміру працювати за спеціальністю. Деякі студенти вступають до педагогічного університету, тому що їм подобається якийсь предмет, що вивчається, або ж з метою підвищення інтелектуального рівня. Також мотивами вступу до педагогічного університету можуть бути легкість вступу (з точки зору студентів), престижність диплому про вищу освіту, небажання йти до армії (для юнаків) тощо. Всі ці мотиви яскраво відображають соціальні умови життя суспільства, процес зміни цінностей, орієнтирів у житті, становище системи освіти у країні.

Звичайно, мотиви, перераховані вище, зумовлюють тільки вибір зроблений студентами. Дійсний інтерес до професії проявляється лише під час практичної діяльності. Однак ці мотиви, безперечно, впливають на інший компонент професійної спрямованості, а саме — мотивацію навчання.

- Мотиви навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вчителів. Ефективність навчального процесу у ВНЗ залежить від рівня мотивації навчально-пізнавальної діяльності, мотивації оволодіння майбутньої професії у студентів. Особливістю навчання є обставина, що полягає в неможливості примусити вчитися, необхідна наявність бажання – мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Формування мотивації та ціннісних орієнтацій є невід'ємною частиною розвитку особистості людини. Структура навчальної мотивації багатозначна за своїм змістом і формами. Професійна мотивація полягає у бажанні (небажанні) отримати професію. Пізнавальні мотиви характеризуються спрямованістю на отримання суб'єктивно нового знання, прагматичні – можливістю мати матеріальні блага, широкі соціальні мотиви – принесенням користі суспільству; мотиви соціального й особистого престижу – можливістю затвердити себе й зайняти в майбутньому певне становище у суспільстві тощо. Потрібно зазначити, що ступінь усвідомленості потреби поповнювати та розширювати знання у різних людей не однакова. У студентів дуже часто на перший план виступають прагматичні мотиви, пов'язані з розв'язанням ситуативних задач. В цих умовах особливо важливо спланувати спеціальні заходи по стимулюванню навчально-пізнавальної діяльності, підтримці позитивної мотивації до навчання, створенню сприятливого режиму роботи.

- Гуманістичні мотиви полягають у спрямованості вчителя на розвиток особистості учня. Безперечно для того, щоб сформувати таку спрямованість необхідно удосконалити навчально-виховний процес у ВНЗ, гуманізувати процес професійно-педагогічної підготовки. Професійно-необхідними якостями, що мають бути розвинені у майбутнього вчителя, виступають: емпатія, толерантність, прагнення до емоційної підтримки, здатність обґрунтувати свої вчинки, виділити мотиви своєї діяльності; рефлексія.

- Система професійних уявлень майбутніх учителів. Зазвичай під професійними уявленнями розуміють деяку сукупність наявної в суб'єкта інформації про професію, звертається увага на те, якою мірою він обізнаний про світ праці, що захоплює його в обраній професії [5]. Система професійних уявлень містить у собі змістовний і емоційний аспекти. Змістовний аспект передбачає

виявлення в студентів уявлень про особливості обраної педагогічної професії («Образ професії») і професійно значимі якості учителя («Образ професіонала»). Емоційний аспект — це вивчення ставлень студентів до педагогічної професії, до учнів, до себе як учителя.

Вибираючи професію, абітурієнт не завжди замислюється над істотними особливостями майбутньої спеціальності. Найбільш повне усвідомлення сторін професії створюється до 4 курсу. Зазвичай таке стійке ставлення до професії складається після вивчення ними основних предметів педагогічного циклу й «апробування» своїх сил і можливостей під час педагогічної практики. Неповне усвідомлення, на наш погляд, саме сильних сторін обраної спеціальності призводить до сумнівів студентів у правильності вибору. У результаті навчальний заклад готує фахівців, які виходять у життя психологічно невідповідними до подолання труднощів, швидко розчаровуються в обраній професії [7].

У наукових дослідженнях виділяють основні ознаки професійної спрямованості, які характеризують розвиток і формування професійної спрямованості педагога, визначають основу його творчості як передумову педагогічного самовиховання.

В.О.Сластьонін, який вважає, що критеріальну характеристику особистості педагога складає ідеологічна, професійно-педагогічна та пізнавальна спрямованість [6], виділив першу ознаку – взаємозв'язок професійно-педагогічної, суспільної та пізнавальної спрямованості.

Н.В.Кузьміна вказує на другу ознаку – професійно-педагогічна спрямованість пов'язана з сутністю педагогічної діяльності, ставленням до дітей. Вона називає власне педагогічною спрямованістю спрямованість на навчально-виховну роботу з дітьми, яка обумовлена інтересом до них, вихованням у них кращих людських якостей [4].

Третя ознака – усвідомленість і психологічна готовність до педагогічної діяльності (А.І.Щербаков, А.Г.Кирпічова та інші).

Болгарський вчений Г.П.Колєв відмітив четверту ознаку професійно-педагогічної спрямованості як перетворення студента з об'єкта в суб'єкт виховного процесу. Тобто, лише за умов наявності активної педагогічної позиції майбутнього вчителя в навчально-виховному процесі ВНЗ можливе ефективне та якісне формування професійно-педагогічної спрямованості.

Т.С.Деркач виділив п'яту ознаку – всеосяжний стійкий інтерес до професії педагога-вихователя на основі педагогічних нахилів та здібностей.

Шоста ознака – відповідальне ставлення майбутнього педагога до своїх обов'язків. Всі зазначені ознаки визначають сутність професійно-педагогічної спрямованості.

Отже, професійно-педагогічна спрямованість — складна й одночасно визначальна характеристика майбутнього вчителя, від якої залежить цілісний процес професійного зростання його особистості. Для того, щоб забезпечити виконання всіх вимог держави, щодо підготовки конкурентноспроможних, творчих, націлених на педагогічну діяльність фахівців, що будуть навчати, виховувати, розвивати нове покоління, сприяти відтворенню духовного та інтелектуального потенціалу нації, необхідно добре побудувати процес професійно-педагогічного та професійно-психологічного навчання. Це сприятиме

створенню сприятливих умов для подальшого розвитку і закріплення якостей, яких набули студенти, до вступу у вищий педагогічний навчальний заклад. Розвиватимуться та формуватимуться нові професійно важливі якості, психолого-педагогічні знання, уміння і навички. Відбуватиметься цілісне формування всебічно розвинутої особистості майбутнього педагога, його професійно-педагогічної спрямованості.

Висновки. У проведеному дослідженні розглянуті сутність, зміст та ознаки професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, проаналізовані її структурні компоненти, та їхній взаємозв'язок, що дало підставу виділити групи мотивів, що достатньою мірою відображають сутність і зміст явища. Подальші дослідження необхідно спрямувати на детальніше вивчення особливостей професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів початкової школи та процес її формування під час вивчення предметів гуманітарного циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М.Н., Кандибович П.А. Психология высшей школы. Изд. 2-е. перераб. и дополн. / М.Н.Дьяченко, П.А.Кандибович.– Минск.: Из-во БГУ, 1981. – 383 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 215 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А.Климов. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. – 117 с.
5. Любимова Г.Ю. Представления психологов-старшекурсников о своей будущей профессиональной деятельности / Г.Ю.Любимова // Вестник МГУ. – 2002. – №2. – с.64-73.
6. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
7. Мешко О.І., Мешко Г.М. Педагогічна спрямованість як аспект формування професійної культури майбутнього вчителя / О.І.Мешко, Г.М.Мешко // Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в Європейський освітній простір. Матеріали регіонального науково-практичного семінару за ред. проф.Терещука Г.В.. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2007. – 177 с.
8. Чиркова Галина Петровна. Формирование профессионально – педагогической направленности студентов национального факультета университета. Дис...канд. пед. наук: 13.00.01 / ГОУ ВПО «Удмуртский государственный университет». – Ижевск, 2007. – 177 с.
9. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности / П.А.Шавир. – М.: Педагогика, 1981. – 96 с.
10. Яблонко В.Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості / В.Я.Яблонко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 220 с.

Анотація. В статті розглядаються сутність, зміст та ознаки професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя, проаналізовані її структурні компоненти та їхній взаємозв'язок.

Аннотация. В статье рассматривается сущность, содержание и признаки профессионально-педагогической направленности будущего учителя, проанализированы ее структурные компоненты и их взаимосвязь.

Summary. The article deals with the problem of professional pedagogical orientation of the future teacher, its content, features and structure components. The interconnection of the structure components is analyzed.

Ключові слова: спрямованість, професійна спрямованість, професійно-педагогічна спрямованість.

Ключевые слова: направленность, профессиональная направленность, профессионально-педагогическая направленность.

Key words: orientation, professional orientation, professional pedagogical orientation.